

Derleyen ve Sunan
ALİ ARTUN

Çağdaş Sanat ve Kültürizm

ALİ ARTUN 1972'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Mimarlar Odası'nda bilim ve teknoloji konuları ile mimar ve mühendislerin toplumsal konuları üzerine araştırmalar yürüttü, çeşitli makalelerin yanı sıra *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü* adlı kitabı yazdı. 1980'den sonra Ankara Çağdaş Sahne Kültür Merkezi'ni yönetti ve burada *500 Yıllık Bilmecce* programı çerçevesinde sanat tarihi, edebiyat ve müzikle ilgili etkinlikler düzenledi. 1984'te Galeri Nev'in kuruluşuna katıldı. Bu zamandan başlayarak Galeri'nin Ankara'daki sergilerini düzenledi ve aralarında *Resme Bakan Yazılar*, *Arslan-Defterler* ve *Tiraje-Zamanların Hafızası*'nın da bulunduğu yüzü aşkın Galeri Nev yayınının editörlüğünü yaptı. Galeri sergilerinden başka, Ankara'da *Cobra* ve *1950-2000*, Kopenhag'da *Ben Bir Başkası*, İstanbul'da *Mübin Orhon-Sainsbury Koleksiyonu* sergilerini hazırladı. Sanart'ın kuruluşunda ve yönetiminde görev aldı. Halen, kültürel eleştiri alanında eserlerin derlendiği "Sanathayat" dizisini yönetiyor ve İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Programı'nda "Sanat ve İktidar" dersini veriyor. Ekim 2011 tarihinde internette yayına başlayan *e-skop* sanat ve eleştiri dergisinin kurucusu ve editörü. Son yayınlanan kitapları: *Modernliğin Sınırında* (2006), *Müze ve Modernlik* (2006), *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi: Estetik Modernizmin Tasfiyesi* (2011).

sanathayat

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun

Sanat, etnik veya kişisel bir tikelliğin ifadesi olamaz. Sanat, herkesi muhatap alan gayri şahsi bir hakikatin üretilmesidir. Küreselleşme bize soyut bir evrensellik sunar: Paranın, iletişimin, iktidarın evrenselliği. Günümüzün evrenselliği budur. Peki paranın ve iktidarın evrenselliğine karşı, sanatın meselesi nedir? Bugün sanatsal yaratım yeni bir evrensellik önermelidir, sadece beni veya cemaati ifade etmemeli, yeni tür bir evrenselliği hayata geçirmelidir.

Ben buna “hakikat” diyorum.

Alain BADIOU

Derleyen ve Sunan
ALİ ARTUN

Çağdaş Sanat ve Kültüralizm

KİMLİK VE ESTETİK

ÇEVİRENLER

Tuncay Birkan - Nursu Öge - Elçin Gen



İletişim Yayınları 1860 • sanathayat dizisi 26

ISBN-13: 978-975-05-1165-3

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

•

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun

YAYINA HAZIRLAYAN Elçin Gen

KAPAK TASARIMI Özlem Özkal - Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Asude Ekinci

BASKI ve CİLT Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / **Kültür Tutulması**

ALİ ARTUN.....	9
• Sanat ve Kültüralizm	11
• Kültüralizmin Labirentleri ve Sanat	12

Çağdaş Sanat ve Kültüralizm

ALİ ARTUN.....	17
• Kolonyalist Kültür ve Modernlik	18
<i>Modernliğin ve Evrenselliğin Tapınakları</i>	20
<i>Sanat Tarihi - Etnografi</i>	22
• Globalist Kültür ve Çağdaşlık	24
<i>Toplumun, Siyasetin ve Tarihin Aşılması</i>	26
<i>Postkolonyalizm/Postmodernizm, Kültüralizm</i>	29
• Çokkültürlülük	34
<i>Çokkültürlülük Çıkmazı</i>	36
• Kurumsal Yönetim Kültürü ve Kültür-Sanat Yönetimi	42
<i>Piyasa Yönetimi – Sanat Yönetimi</i>	46

Çokkültürcülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı

SLAVOJ ŽIŽEK	53
• Bekâr Anne Neden “Tipik”tir?.....	54
• Arzu ve Eklemleniş.....	56
• Muhafazakâr Temel İçgüdüler	58
• Sansür, İktidar ve Direniş	61
• Sermayenin Mantığı.....	63
• İdeolojik Yeraltı	68
• Zaman Makinesi	71
• “Somut” Evrenselliğe Karşı “Soyut” Evrensellik	73
• Modernizmin Tersine Dönüşü	76
• Çokkültürcülük.....	79
• Hayaletteki Makine	82
• Hukukun Solcu Askıya Alınışının Savunusu	85
• Gelecek(teki) Evrensellik	89

Kimliği Yıkıp Parçalamak

ULUS BAKER	95
------------------	----

Canavar: Kültüralizm Ne Zamandı?

SİBEL YARDIMCI.....	103
• Canavarlar Hep Bizimleydi!	106
• Öteki ile Karşılaşma.....	108
• Ucubelik, Canavarlık, Barbarlık	110
• Evrensel Sergiler: Mekânda Düzen, Zamanda Sıra	117
• Medeniyet Ufkunda Yaban ve/ya Şarklı Olmak	120
• Madunlar Konuşabilir mi?.....	125
• Sergi Olarak Dünya: Modernliğe Has Kategoriler Olarak Gerçek ve Temsil.....	128
• Canavar Yeniden: Modernlik, İnsan ve Canavar	131
• Sınıflandırma Masum Değildir: Canavar İkonografisinin Grameri.....	133
• Anormallerin Soykütüğü ve Canavarın Yeri	139

- Kurucu Bir Kategori: Sınır/daki Olarak Canavar 143
- Hepimiz Canavarız! 144
- Huzurlarınızda Siborg: Bedenlerimiz
Niçin Derimizde Bitsin ki? 147
- Daha Pek Çok Şey 151

Sanat ve Kültürel Dönemeç: Özerk Sanatın ve Dava Sanatının Sonu mu?

- IRMGARD EMMELHAINZ 171
- Çağdaş Sanatın Politikleştirilmesi 172
 - Çağdaş Sanat ve Kültürün Demokratikleştirilmesi 175
 - Politik Amaçlı Sanat: Sanat ve Toplumsal Hareketler 177
 - Özerk ve Davası Olan Bir Sanat İçin 181

Küratoryal Taktiklerle Kimlik İmalatı

- MIŠKO ŠUVAKOVIĆ 189

- Dizin 203

Hayattan bahsederken hiç bu kadar çok kültür ve uygarlık lafı edilmemişti. Bugün yaşadığımız yılgınlığın kökündeki hayatın çöküşü ile, zaten hayatla hiç çakışmamış ve aslında hayata hükmetmek için tasarlanmış olan kültüre gösterdiğimiz ilgi arasında tuhaf bir koşutluk bulunmaktadır.

Antonin Artaud

SUNUŞ
Kültür Tutulması
ALİ ARTUN

“Demir Perde”nin yıkılıp, Soğuk Savaş’ın son bulmasını izleyen küreselleşme döneminde dünya bir “kültür dönemeçi”ne girdi. Toplumsal, ekonomik, siyasal hayat ve düşünce giderek kültüre soğuruldu. Modern zaman ve mekân, tarih ve coğrafya, ruh ve bilinç; bütün bunları kuran mitler ve metafizik geride kalıyor, modernlik sonrası bir çağa geçiliyordu: endüstri ve Fordizm sonrası; tarih ve ideoloji, komünizm ve kolonyalizm sonrası; hatta modern öznenin parçalanmasıyla birlikte, insan sonrası (*post-human*). İşte bu sonraki post zamanlar, artık kültürün biteviye şimdiki zamanını, ya da çağdaşlığını ifade ediyordu. Sanki, enerjisi biten ve ömrünü dolduran bir yıldız misali, modernlik, eşsiz ışıltılarla patlarken bir süpernovaya dönüşmekteydi. Ve bu süpernova da kültürdü. Her şey kültüre patlıyor, kültür tarafından yutulur ve tam kararmadan önce büyük bir parıltı yayıyordu.

Aslında 20. yüzyıl sonunda şiddetlenen bu hadisenin izleri, 19. yüzyılın idealist felsefesinde okunuyordu. Örneğin Kant, Fichte, Hegel gibi filozoflar “tin”i kültür yerine kulla-

nıyorlardı.¹ Daha 1900'lerde, "modernliğin ilk sosyoloğu" ve "sosyolojinin esteti" sayılan Simmel, "kültürün aşırı nesneleşmesinden" ve bu "muazzam kültürün [...] nesnelere ve bilgide, kurumlarda ve hayatımızı kolaylaştıran şeylerde somutlaşarak [...] kişisel olan her şeyi" yutmasından bahsetmekteydi.² Zamanımızda hayatla kültürü bağlayan teoriler gitgide çeşitlendi ve etkinleşti: Gramsci'nin kültürel hegemonya fikri; ondan etkilenen Althusser'in üstyapıya göre özerklik tanınması; gene Gramsci'den etkilenen, "kültürel çalışmalar" ekolünün öncüsü E. P. Thompson'un işçi sınıfını kültürüyle ayırt ettiği büyük eseri *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*; Bourdieu'nün "sembolik emek ve sermaye" incelemeleri; dili, bilgiyi ve anlamayı varlığın temelini koyan fenomenoloji ve hermeneutik kuramları (Gadamer, Heidegger); "üretim kültürü söylem aracılığıyla deneyimlenmesinden" söz eden Fredric Jameson; *Karakter Aşınması ve Yeni Kapitalizmin Kültürü* kitaplarında şirketlerin ve şirket yönetiminin kültürelleşmesini irdeleyen Richard Sennett... 21. yüzyıla girerken "geç kapitalizm" artık kültürel bir oluşum olarak görülüyordu (Manuel Castells, Fredric Jameson).

Bir zamanlar kültür, tarımla ilgili (*agri-culture*), maddi üretimle ilgili bir kategoriydi. Giderek doğayı dönüştürmekle ilgili, bilgi gibi, sanat gibi diğer "üretilimler"i de içerdi. Heidegger ise insan etkinliğinin kültür olarak kavranmasını modern bir fenomen olarak tanımlıyor ve kültürün "özü gereği" kendi politikasıyla –kültür politikasıyla– özdeşleşmesinden bahsediyordu.³ Zamanımızda ise kültürü tamamıyla, onu öteden beri kavramlaştıran doğal/yapay, maddi/gayri maddi, altyapı/üstyapı, otonomi/heteronomi, alçak/yüksek, popüler/elitist gibi diyalektiklerin dışına taşımak gerekiyor (*deterritorialize*). Castells'in belirttiği gibi, zamanımızda "kültürün kültüre gönderdiği bir çağa girilmektedir"; şimdi kültür, doğayı, sanatı, sanayiye (üretimi), bilgiyi değil,

öncelikle kültürü anlamlandırmaktadır. Aydınlanma'yla birlikte Tanrı'nın akla devrolan kudreti, şimdi kültüre ve dolaşısıyla da dile devrolmuştur.

Şimdilerde yeni bir dünya, yeni bir insan tasarlanmaktadır. Kültüralizm bu tasarımın rejimidir. Bu rejimin siyasal sonuçları, hâlâ egemenliğini sürdüren “Eski Dünya”nın kolonyalistlerinden ziyade, o dünyanın kolonilerini kasıp kavurmaktadır. Örneğin, bugün Avrupa Birliği, kuruluşundaki ekonomik amaçlar üzerinden değil, kültüralist ilkeler doğrultusunda tanımlanmaktadır. Ama bu dönüşüm, hiçbir şekilde, Almanya, Fransa, Britanya gibi “emperyal” ülkelerde, etnik ve dinsel cemaatleşmelere göre yeniden haritalandırılan Balkanların ve Kafkasların “postkomünist” ülkelerinde, ya da Türk hükümetinin de övünçle rol aldığı “Arap Baharı” ülkelerinde yaşanan kültür savaşları veya “etnik temizlik” operasyonları kadar şiddetli gelişmiyor.

Sanat ve Kültüralizm

Sanat baştan beri, kendini hayvan soyundan farklılaştıran, doğal güçler karşısında örgütleyen insanların temel kültürel gücü olmuştur. Ama tam da bu nedenle, aynı zamanda onları belirli toplumsal birlikler kurmaya zorlayan, aklını kullanmaya mecbur eden bir hakikat rejimi olmuştur. Yazının (tarihin) sanattan türediğini hatırlayalım. Veya, diller arasında mutlak bir barış sağlamak için Mısır hiyerogliflerinden veya Çin ideogramlarından medet umulan Aydınlanma başlangıcındaki dönemi düşünelim. O dönemde Leibniz gibi kimi âlimler ve filozoflar, Tanrı'ya ait olan arş-ı âlâyı fethedecek bir kuleyi, Babil Kulesi'ni inşa etmeye cüret etmelerinin cezası olan dil ayrımıyla başlayan anlaşmazlıklardan insanları kurtaracak evrensel bir dil (ve imgesel bir ansiklopedi) olarak sanattan türeyen işaret sistemleri öngörmüşlerdi.

Sanatın tanrıların, doğanın ve toplumun hizmetinden çıkararak, onlara karşı özerk bir hakikat ve siyaset rejimi olarak amaçsızlaşmaya/işlevsizleşmeye/yararsızlaşmaya başladığı romantizmle, onu izleyen modernist ve avangard hareketler, zamanımızda süratle parçalanmıştır. Modernlik aşındırıldıkça, din gibi sanat da restore olmakta, özerkleşme önce-
sindeki tarihsel misyonuna dönmektedir. Şimdi sanat, çağdaşlaştıkça muhafazakârlaşmakta, özelleştikçe resmileşmektedir. Çünkü doğal olarak, kültürelleşmenin mantığına ilkin o tabi olmaktadır.

Bu mantığı, sanat ve kültüralizmin eklemlendiği karmaşık makineleri sökerek keşfedebiliriz. Burada “makine”den kasıt, Deleuze ve Guattari’nin verdikleri anlamla, teknik, be-
dinsel, entelektüel ve toplumsal birtakım organizma ve mekanizmaların kompozisyonu ya da asamblajı. Sanatın gösterileştiği, müze, festival, bienal gibi sahnelerden ziyade, bu sahneleri işleten yönetişimsel (*governmental*), yönetimsel (*managerial*), kurumsal (*corporate*) mekanikler ve politikalar. Kültür diplomasisinden, kültür endüstrisine; piyasa yönetiminden, kimlik politikalarına; müze, müzayede, bienal ve festivallerden, çağdaş galeri sergilerine varıncaya kadar etkin olan makineyi çalıştıran girift kültür ve sanat yönetimi ağları.

Kültüralizmin Labirentleri ve Sanat

- Modernliğe özgü kolonyalist kültür politikaları normatif ve homojen bir öze sahipti, oysa postkolonyalist, post-modern politikalar kültürel rölativizme ve heterojenliğe dayanıyor. Modernliğin evrensel normlarını terk ediyor ve tikel değişkenlere bağlanıyor. Sloganları “kültürel farklılık” ve “çokkültürlülük”. Bu kültüralist politikaların öngördüğü kültürel ayrımcılığa dayalı cemaatlerin örgütlenmesin-

de “biental sanatı” en etkili iletişim mecrası olarak öne çıkmakta, sanatçı adeta bir etnograf kimliğine bürünmektedir (Hal Foster).

- Kültür savaşlarının kurduğu yeni siyasal coğrafyaları pekiştirecek yeni öznelerin ve tarihlerin tasarlanmasında sanatın en yoğun olarak kullanıldığı bölge herhalde Balkanlardır. Bu bölgeyi İkinci Dünya Savaşı ertesindeki rejimlerin izlerinden temizleyerek, “sivil” ve “açık” toplumlar olarak yeniden örgütlemek amacıyla, İstanbul-Berlin hattında son derecede işlek olan bir “kültür/sanat koridoru” oluşturulmuştur.

- Pazara çıkan ve markalandırılan her ürünün sanat eserinin özgünlüğüne, biricikliğine ve sahilliğine öykündüğü bir piyasanın “Marka Sensin” diyebilecek kadar öznellediği ve sembolikleştiği bir ortamda, Baudrillard’ın kırk yıl önce belirttiği gibi tüketim üretime, sembollerin üretimine dönüşmüştür. Sanat sadece tasarımla değil, sanayi ile de özdeşleşmiştir. Üretimin, tüketimin ve giderek bütün hayatın ‘estetikleştirilmesi’, avangardın “arzuların iktidar olması”, “herkesin sanatçı olması”, ve “çalışmanın oyuna dönüştürülmesi” gibi ideallerinin gerçekleşmiş olabileceğine ilişkin bir yanılsama yaratmıştır. Yeni bir “Altın Çağ” vaadinde bulunan sermaye, romantik miti ele geçirmiştir.

- Bilgi, düşünce, metin, bilgisayar programı vb. ile birlikte sanatın da bir üretim gibi örgütlenmesi, onu da sembolik, gayri maddi bir emek türüne indirgemiş ve sanatın dâhiyane olduğuna ilişkin modern inanışların çözünmesiyle birlikte sanatçı sahip olduğu itibarını ve iktidarını kaybetmiştir. Žižek, Hardt ve Negri gibi çağdaş düşünürlere göre, “bugün gayri maddi emek, Marx’ın 19. yüzyıl kapitalizminde büyük endüstriyel üretimin hegemonik olduğunu açıkladığı anlamda hegemoniktir [...] Gayri maddi üretimin ürünleri, birtakım nesnelere değil, yeni toplumsal ve kişilerarası iliş-

kilerdir; gayri maddi üretim toplumsal hayatın üretimidir ve biyopolitiktir.”⁴

- Bu analizlerin odağında kültür endüstrisi ve “yaratıcı endüstri”lerin çalışanları yer almaktadır. Küreselleşmeyle birlikte üretim modellerinin kitlesel üretimden esnek üretime doğru evrilmesi üzerine; ayrıca kültüre ve sanata ilişkin çalışmaların yoğun olarak kurumsal yönetim/işletme/sevk ve idare teknolojilerine tabi olması sonucunda, sanatın icra edildiği bienal gibi ortamlar post-Fordist emek ve işgücü süreçleri olarak incelenmeye başlamıştır. Ve bu incelemeler şimdi, prekarite (emeğin eğretilmesi, güvensizleşmesi) konusunda son derecede canlı bir alan oluşturmaktadır. Ve bu alandaki gelişmeler, çağdaş toplumsal ve siyasal mücadelelerin örgütlenmesinde her geçen gün daha da etkinleşmektedir.

- Kültürün bir anlamlandırma sistemi, bir dil olarak ‘maddileşmesi’, iletişimin arketipi olan sanatı bir yandan güçlendiriyor, diğer yandan ise bütün hayata zerk ederek popüleleştiriyor ve eritiyor. Göstergelerin anlamlarından, temsillerinden, referanslarından özgürleşmesi sonucu, dil de üretim gibi esnekleşiyor. Ne var ki, dil anlamsızlaşırken, ontolojisi gereği ‘anlamsız’ olan sanatın, küratörler, rehberler, etiketler, kataloglar eliyle yoğun olarak anlamlandırılmasını izliyoruz. Bu ise bir yandan Kant’ın ilkeleştirdiği estetik yargının özgürlüğünü ortadan kaldırırken, diğer yandan çağdaş sanatı realistleştirmekte, onu bir temsil ve bir illüstrasyon ortamına indirgemektedir. Sonuçta sanat, hilekârlığını, düzenbazlığını, ‘akılsızlığını’, yalancılığını ve hermetizmini dile devrediyor. Dil sembolleşirken, sanat dilleniyor. Ve haki-katin, bir retorik tarzına dönüştüğü, mitomanik bir bilgi rejiminde sanki dil, sanata tercüme oluyor.